

TEŞEBBÜS ŞEKİLLERİ

[Prof. Truchy'nin riyasetinde neşredilmekte olan mufassal iktisat eserinin III cü cildi olan « Teşebbüs Şekilleri » ni Prof. E. James (Tuluz) yazmıştır. Prof. Truchy'nin bu kitap için kaleme aldığı takriz teşebbüslerinin geçirdiği istihaleyi muhtasar ve veciz bir surette canlandırmaktadır. Ehemmiyetine mebni mevzuubahs takrizin tam bir tercemesini dercetmeği faydalı buluyoruz.]

Bu mufassal eserin II nci cildinde M. Brocard iktisadî faaliyetin tezahür ettiği sahanın heyeti umumiyesini : fizik ve teknik unsurları, beşeri unsurları, toprak unsurlarını tetkik etmiş bulunuyor. Bu saha elemanlarından bugünün istihsal teşkilâtı şekilleri yani, zamanımızda karakteristik organizasyon teşebbüs olduğuna göre, teşebbüs şekilleri meydana çıkmaktadır. M. James teşebbüs şekilleri kitabını yazmayı lütfen deruhte etmiş bulunuyor.

Her tarifte ve müntehap tarifi takip eden her tasnifte keyfi bir unsur vardır. M. James'in kullandığı tarifler mevzuun izahı için en doğru ve en elverişlileridir. An'ana veya müşterek bir anlaşma ile henüz ıstılahları ilâh.. tesbit edilmemiş bir ilim sahasında müellif evvelâ kullanacağı terimler ilâh.. hakkında bir karar vermelidir; vokabüler tesbit olunduktan sonra mesele ondan ayrılmamaktır.

* * *

Mevzuun, genişliği dolayısıyla, tahdidi mecburiyeti teşebbüsün XIX uncu asırdan evvelki vaziyetile fazla meşgul olamamak zaruretini doğurmuştur. Eğer XIX cu asır hareket noktası olarak kabul olunursa esaslı hat kapitalist teşebbüsün in-

kişafıdır. Bu vasfı taşıyan teşebbüs kazanç tahakkuk ettirmek gayesile tesis ve sevkolunur; konjonktür müsait olduğu zaman, bu vaziyet mütemadî değildir, müteşebbisin geçinmesine kifayet edecek kazançtan çok daha fazla kâr elde eder.

Kabul edilen ıstılâh nev'ine göre san'atkâr, küçük müteşebbis yahut ta müstakil müstahsil dediğimiz kimse san'at ile geçinir; kapitalist teşebbüs müteşebbisi zenginleştirir, fakat sık sık vaki olduğu gibi bazı devirlerde de onu mahvedebilir de.

Kapitalist teşebbüsün inkişafı, azîm olmakla beraber, san'atkârı tamamen ortadan kaldırmamıştır. M. James pek haklı olarak san'at erbabına ve malların tevziinde bunun mülhâkı olan küçük ticarete (esnafa) dair esaslı malûmat veren kısımlar tahsis etmiştir. San'atkârla, küçük esnaf bugün idamei mevcudiyet etmektedirler, hattâ bunların ileride yok olacaklarına dair hiç bir emare de mevcut değildir. Ekonomik sahada basitleştirme temayülü bol hatâ bir kaynağı teşkil eder. XIX uncu asırda kapitalist teşebbüsün inkişafı herkesi hayrette bırakmış ve bu halin temadisini farzeden ve bu şekil teşebbüsün diğerlerini massedeceğini tahmin eden bir düşünce tarzı (mektep) teşekkül etmiştir. Hakikati halde eski organizasyon şekilleri büyük bir yaşama kabiliyetine sahiptirler ve iktisadî bünye XIX uncu asrın tahmininden daha çok muğlâk bir veçhe arz etmektedir; hattâ bu bünye basitleşmek şöyle dursun gittikçe giriftleşmek temayülünü göstermektedir.

Kapitalist teşebbüs sanayi, ticaret ve nakliyat sahalarında inkişaf etmiştir. Ziraat, hiç olmazsa Avrupada, bu hareketten uzak kalmıştır. Acaba uzak kalmakta devam edebilecek mi? Köylü işletmesinin faydaları sayılıp dökülüyor; mülk sahibi sağlam bir köylü sınıfının millî istikrar hususunda bir unsur teşkil ettiği münakaşa edilemez. Fakat diğer taraftan meselâ hububat istihsaline ve makinalaşmış büyük işletmelerin rekabetine karşı koymaya küçük işletmenin artık takatı olmadığı da muhakkaktır. Küçük işletme ancak, hayatı pahalaştıran ve sanayi üzerine munzam yük olarak akseden gümrük himayesinde tutunabilir. Garbî Avrupanın zirai bünyesi bu suretle sıkıntılı meseleler açmaktadır.

* * *

Sanayi ve ticarete kapitalist teşebbüs evvelâ ferdi teşebbüs şeklinde, bilâhara da gittikçe şirket teşebbüsü şeklinde inkişaf etmiştir. Büyük işlerin başarılmasına muktezi sermayenin tekâsüfüne ancak şirket şeklindeki teşebbüs imkân verir. Şirket teşebbüsü şeklindeki teşebbüslerden bu işe en elverişli olanı hisse senetli şirkettir; bu şekil, kapitalist teşebbüsün en iyi intibak ettiği hukukî kalıptır. Aksiyonlu şirket elâstikiyet ve tenevvüü sayesinde modern ekonomide gittikçe mühim yer tutan bir tekâsüf şeklinin inkişafını teshil etmiş, hattâ belki de bu inkişafın âmili olmuştur. Tekâsüf küçük teşebbüsten büyüğüne olan hareketten ibaret değildir. Teşebbüsler aralarında, herbirinin serbestisini takyit eder mahiyette anlaşmalar yaparlar. Yahut ta mevcut teşebbüsleri, kendine bağlayan yeni bir teşekkül meydana çıkar. Bu suretle bir takım (super entreprise) ler fevkateşebbüsler hasil olur. Ekonomik tekâmülün bir cephesini tam bir doğrulukla izah etmesine rağmen **super entreprise** tâbiri mübalâğalı gözükürse, o zaman daha basit olarak bu anlaşma ve ilhakların bir (coordination) telif ve tanzim vücude getirdiği söylenilebilir. Mevzuu-bahs telif ve tanzim (ahenk yaratma) belli başlı faaliyet şubelerinde ferdi teşebbüsleri tahdit, hattâ tazyik eden bir vaziyetin husulüne mütemayildir. Fakat bütün bu bahisler elimizdeki eser için çizilen program haricinde kalmaktadır.

Aksiyonlu şirket büyük teşebbüs için en mükemmel şekildir; M. James bu bahsi çok geniş bir tarzda tetkik etmiştir. Aksiyonlu şirketler nasıl sermaye - en büyükleri için yüzlerce milyona yahut milyarlara çıkar - bulurlar ? Nasıl idare olunurlar ? Şirkete aksiyon veya obligasyon tarzında yatırılan sermayeye ne gibi garantiler gösterilir ? Aksiyonlu şirketlerin mekanizması tekemmül etmiş bulunmaktan henüz çok uzaktır; idare ve finansmanlarında yanlışlar bulmak kolaydır. Bütün memleketlerde mahkeme içtihatları külliyatı bu hususta bazan şayani dikkat, bazan da rezaletleri meydana çıkaran mütenevvi misallerle doludur. Aksiyonlu şirketlerin tenkidini yapmak kolaydır .

Esaslı itirazlar meyanında, aksiyon ve obligasyon ihraç ve satışı esnasında bunların keyfiyetleri hakkında halkın aldatılma-

sını zikredebiliriz. Bundan başka idare meclisi azalarının aldıkları ücretle şirkete gördükleri hizmet arasında nisbetsizlik vardır; idare meclisi azalarının yaptıkları iş çok az veya hemen de hiçtir; burada göze batan bir parazitlik vardır. Umumî heyetlerin rolü pek sönüktür ve ekser ahvalde hissedarların şirket işlerini ciddi bir surette kontrol etmelerine imkân yoktur.

Bütün bunların ve daha başka yolsuzlukların mevcudiyeti inkâr olunamaz. Fakat bir iş semeresile ölçülür. Bununla beraber yüksek bir ahlâkî ideale bağlı insanları yeese sevkedecek mahiyetteki bütün bu kusurlarına rağmen XIX uncu asırdanberi ekonomik terakkiyi yürüten müessesenin aksiyonlu şirket şeklindeki büyük teşebbüs olduğunu itiraf etmemiz lâzımdır. Dünyanın maddî veçhesini değiştiren ve insanların elde edebilecekleri mal miktarını fevkalâde çoğaltan eserler hep bu büyük teşebbüse aittir. Teşebbüslerin bu şekilde organizasyonlarının kıymetini doğru olarak ölçmek için bu esaslı noktayı daima göz önünde tutmak lâzımdır. Aksiyonlu şirketlerin işlemlerini ıslaha mâtuf tedbirleri ileri sürmek hukuk ve iktisat teknisiyenlerinin işidir; eldeki eserde bu hususta calibi dikkat telmihler vardır. Bu sahada umumî iki mülâhaza dermeyan etmek faydadandan hâli değildir.

Bunlardan birincisi aksiyonlu şirketin demokratlaştırılması ile alâkadardır. Fakat bu meseleden hissedarlar heyetine şirket işlerinde doğrudan doğruya müessir olabilecek imkân hazırlanmasının kasdolunduğunu istihraç etmek abes olur. Aralarında hiç bir bağ bulunmayan ve ehil olmıyan hissedarlar şirket işlerine hız vermekten âcizdirler. Vazı kanunun bunlara yapmakla mükellef bulunduğu yegâne vazife kendilerinin şirket işleri hakkında mümkün olduğu kadar doğru bir surette haberdar edilmelerini temindir. İngilterede kuvvetli bir an'anaya dayanan hesap komiserleri müessesesi hissedarlara bu imkânı temin etmektedir. Bir çok memlekette ve bunlar meyanında Fransada mümasil teşekküller tatbikat sahasında muvaffak olamamıştır. «Tasarrufu himaye»- bu tâbir vazı kanunu mütehassis etmekle beraber kendisinin tasarrufu kısacak mahiyette tedbir almasının da önüne geçemez - en faydalı, belki de yegâne faydalı çaresi hesap komiserleri organına İngilterede haiz olduğu vekar ve müessiriyeti bahşetmektir. Fakat

bunu söylemek yapmaktan daha kolaydır; yeni ıslâhatın neticele-
rini reybilikle müterafık bir itimatla bekliyelim. Hisseli şirketle-
rin idaresini demokratlaştırmaya gelince bu, manâdan âri bir dü-
şüncedir. En ziyade muvaffak olan teşebbüsler, şef sıfatlarını ha-
ziz olan ve müstakillen karar ittihaz edebilen bir tek adamın veya
çok mahdut adette bir topluluğun idare ettiği teşebbüslerdir. Dik-
kat edilecek nokta idarecileri iyi seçmek ve onlara itimat etmek-
tir. Fransa gibi sağlam içtimaî unsurlara sahip memleketlerde bü-
yük işleri idare edecek adamlar kolaylıkla bulunur. Bunun için-
dir ki akseden rezalet ve büyük hatalara rağmen ekseriyetleri iti-
barile aksiyonlu şirketler faydalı ve namuskâr bir tarzda idare
olunmaktadır. Zaten bu şirketlerin içinde tasarruf eshabını en adî
bir şekilde soymuş olanların başında siyaset adamlarile muvazaa
yapmış ve bilcümle kaygudan âri adamlar bulunmaktadır. İşte
her rezaletin mebbeinde bulunan bu muvazaa en vahim mahzur-
dur.

İkinci mülâhaza Devletin durumu ile alâkadardır. Diğer sa-
halarda olduğu gibi bu sahada da Devlet müdahalesini çoğaltıp
tesirini genişletmektedir. Bu temayülü, iktisadî münasebetini mü-
nakaşa etmeden, hareket noktası olarak kabul edersek do-
ğacak tehlikeleri de işaret etmemiz lâzımgelir. Tasarrufu kanun-
lara bağlamak mürakabe ve himaye etmekten elde edilecek netice
vazı kanunun, mürakibin ve hâminin zihniyetine bağlıdır. Bu zih-
niyet eğer geniş ihatalı ve millî menfaat mefhumunu, şahsî hırs-
ların çarpıştığı sahada bir nirengi noktası olarak belirtmek lûzu-
muna kani bir zihniyetse, Devletin müdahalesi müessir olabilir. Bu
hususla ancak, XVIII ci asrın sonlarında olduğu gibi, hâlâ hususî
menfaatlerle umumî menfaatin tam ve zarurî mutabakat halinde
bulduğunu iddia edenler itiraz edilebilirler. Fakat kontrol zihni-
yetinin bazan çok değişik bir tarzda tezahür ettiğini de müşahede
etmek lâzımdır. Eğer hasis, kıskanç, yanlış kanaatlara bağlı ve ta-
rafgir hırslarla mütehallik bir mürakabe şeklinde tasavvur olu-
nuyorsa, bundan ancak mazarrat tevellüt edebilir. Bu halde Dev-
let, hiç iş yapmayan ve istediğine fenalığı dokunan bir kimseye
benzetilebilir. Büyük işler atak zihniyet ve hareket serbestisile
kabildir. Devlet kontrolunun, lüzumlu ıslahatın men'i veya tehiri

için kullanıldığı halleri zikretmek güç değildir; eğer Devlet modası geçmiş ve faydasız masrafları icap ettiren nizamnameyi uzun müddet musirrane mevkii tatbikte tutmasaydı Fransız şimendiferlerinin bugün içinde kıvrandıkları buhran çoktan bertaraf edilirdi. Nizamname ve kontrol, ancak teşriki mesai zihniyeti ile meşbu bulunduğu ve hedef olarak, samimî bir surette, yalnız umumî menfaati tanıdığı zaman hayırlıdır.

Devletin, güçlkle müdafaa ettiği, diğer ifrat müdahalesi de vergilerdir. Bütün teşebbüsler için ağır olan vergi aksiyonlu şirketler için büsbütün manâsız bir derecededir. İş, hissedarların tahmininden fazla - en müsait ahvalde - kâr bıraktığı vakit bu kârdan bir kısmını Devlete devretmek, teşebbüslerin rizikolarını tahammül etmek hususunda sermayeyi fütur getirmeğe sevk etmek demektir.

Aksiyonlu şirketin, kendi sahasına en ziyade elverişli büyük teşebbüs şekli rolünü oynadığını teyit eden nihaî mülâhaza da tahammül ettiği hata, yanlış ve suiistimal töhmetlerine ve âmme kudretinin önüne çıkardığı mânilere rağmen diğer her hangi bir teşkilât şeklinin henüz onu istihlâf etmemiş olduğudur.

* * *

Asrî ekonomide kapitalist teşebbüsle beraber yanyana yaşayan ve inkişaf eden başka iki organizasyon tipi vardır : Kooperatif teşebbüs ve âmme veya nim-âmme teşebbüsü. Bunlar kapitalist teşebbüsten, bünyelerinden ziyade gayeleri ve mütehallik oldukları zihniyet dolayısıyla ayrılırlar. Kâr mefhumu mutlaka namevcut değildir, fakat, Devlet mali monopoları gibi istisnaî ahval bertaraf, kâr en ehemmiyetli yeri işgal etmez. Kooperatif arzettiği mebzul şekil tenevvülerile - bu tenevvü dolayısıyla hepsini tek bir tarif disiplini içinde toplamak hayli güçtür - kâr tahakkuk ettirmekten ziyade bunu izaleye gayret eder. İzale edilmek istenilen bu kâr mutavassıt tüccarın, iş veren kapitalistin, kredi tüccarının ilâh.. kârıdır. Kooperatif şirket kâr elde ederse bunu işe tahsis edilen sermayeye tevzi etmez; kârı ya âzâsına veya müşterilerine iade, yahut teşebbüsün genişletilmesine veya umumî menafi gayelerine tahsis eder. Şirket, müstehlik veya müstahsil olarak

kâle alınan şerik grubun menfaatlerine hizmet etmeği gaye ittihaz edindir, fakat bu hizmet temettü hissesi şeklinde değildir. Kooperatif şirketi kapitalist teşebbüsten ayırt eden nokta menfaat gözetmemesi değildir, çünkü burada da iktisadî menfaatlarla ihtiyaçların tatmini mevzuu bahistir; fârik nokta sermayeye tâli bir mevki verip ondan sabit bir faiz haddile iktifa etmesini talep etmededir. Âmme teşebbüsüne gelince bunun işi, ya Devlet veya Belediye bütçesine (yani cemaata) devrolunacak kazanç temin etmek yahut ta halka maliyet fiyatına bazı ahvalde maliyetten aşağı mal ve hizmet temin etmektir. Maliyet fiyatından aşağı satışta tahsilâtla tediye arasındaki farkı vergi, yani dolayısıyla cemaat, telâfi eder.

Kooperatif teşebbüsle âmme veya nim-âmme teşebbüslerinin kapitalist teşebbüsle beraber aynı zamanda mevcudiyetleri, bunların (Koop. ve âmme teş.) iktisadî faaliyete, kazanç tahariri kadar seyyal ve enerjik muharrikler temin edip etmedikleri meselesini doğurmaktadır. Bu husus görünüşe nazaran kat'î hükmü verecek olan noktadır; çünkü bu iki teşebbüs şeklinin daha gayri müsavi bir mal tevziine - adaletin müsavat olduğu kabul olduğu takdirde halihazırdakinden daha âdil bir tevzie - müncecer olacakları faraziyesinde bile, en esaslı nokta cemiyetin taammüm etmiş bir kooperatif teşebbüs yahut âmme teşebbüsü rejiminde, kapitalist teşebbüsün hâkim olduğu rejime nisbeten daha iyi bir tarzda mal ve hizmet temin edebilip edemediğidir. Taksim olunacak miktarın mahsus azalması pahasına daha az gayri müsavi bir taksim elde edilecekse, bunun iyiliği var mıdır? Halbuki, bugünkü tecrübelerimize göre hem kooperatif teşebbüs hem de âmme teşebbüsü, sosyal randıman bakımından, kapitalist teşebbüse nazaran dün bir mevkidedir. M. James'in tam, dakik ve objektif etüdü bu hükmü icap ettiriyor.

Bu eserde az yer tutan ve henüz devam etmekte bulunan S. S. C. İ. ndaki tecrübenin mevcudiyeti bir hakikattir. Burada az yer işgal etmesinin sebebi müellifin az alâka göstermek hatâsı değildir. Fakat teşebbüslerin bünye ve neticeleri itibarile bu tecrübenin ilmî tetkikini yapmak imkânını bahşedecek elemanları elde etmek, imkânsız demeye-

lim, fevkalâde güçtür. Bu ayarda geniş bir içtimaî tecrübeden muvakkat ta olsa netice çıkarmaya çalışmak lâboratuvar tecrübelerine nazaran çok daha uzun zamana vabestedir. Eserin müteakip tabılarında ihtimaldir ki sovyetik teşebbüs şekilleri etüdüne daha ziyade ehemmiyet vermek kabil olacaktır.

* * *

Âmme veya nim-âmme teşebbüsü çok rağbette ve müsait inkişaf devresindedir. Asılları itibarile aykırı olan fakat aynı istikameti takip eden ve dünyayı serbest iktisattan uzaklaştıran cereyanlar bu şekil teşebbüsleri yaymaktadır. Halbuki parlâk ve esaslı neticelerle dolu velût bir hayat, dünyayı bütün geçen asır imtidadince serbest ekonomiye isal etmişti. Fakat «direkt (vasitasız) reji» (iltizam) işletmesinde dıñar olunan inkisarı hayaller devletçilik taraftarlarını yeni formüller aramaya sevketti. Âmme teşebbüsünü kapitalist teşebbüs meziyetlerinin imkân nisbetinde fazla miktarile tarsin yahut ta, çünkü hareket bu zaviyeden de mütalea olunabilir, âmme menfaatine hâdim sınıftaki kapitalist teşebbüsleri ıslah için Devleti hissedar veya mürakip olarak bunlara katmak gayesini güden bu gayret calibi dikkattir. İmtiyaz (concession) usulü zaten ötedenberi bu temayülün bir nevi tezahürü idi. Bilâhara rağbetten düştü. Yeni vaziyetler bir taraftan âmme müesseselerinin muhtariyeti, diğeri taraftan, henüz bünyesi tamamile tesbit ve tavzih edilmemiş mudil bir teşebbüs olan «Mikst ekonomi» (muhtelit işletme) şeklinde tezahür etmektedir. M. James bu sahaya tahsisî bir ihtimam sarfetmiştir; bu hususa hasrettiği kırk bu kadar sahife bu eserin en yeni ve en zengin kısımlarından biridir. M. Prudhomme'un efsanevi kılıcı gibi, mikst ekonomi de iki müttezat gaye için kullanılabilir: ya devletçiliği eski iltizam rejiminden daha alımlı bir fizyonomi ile tanıtarak, onun istilâ sahalarını genişletmek; yahut kapitalist teşebbüse mikst ekonominin seyyal formülerinin ademi mevcudiyeti takdirinde elinden tamamen kaçacak olan teşebbüslerin idarelerinde mühim bir pay bahşetmek. Bu bakımdan devletçilik ve kapitalist teşebbüsten hangisinin mikst ekonomi işletmesine en ziyade medyun bulunduğu tesbit etmek hayli güçtür. Mikst ekono-

mi meléz kandan olduğu için ilerde zamanla hangi ceddinin bünyede galebe çalacağını da şimdiden kestirmek kolay değildir. Acaba melez mi kalacak, yoksa cedlerinden biri kat'i olarak diğerini izale edebilecek mi ? Bunu şimdiden tahmin güçtür.

Dünyaya nüfuz eden devletçilik dalgası ekonomistlere, Devlet bünyesine ait meseleleri alâkasızlıkla karşılayamayacaklarını hatırlatmalıdır. Ekonomistler, iktisadî nizam tasavvurlarında Devleti füzulî addettikleri müddetçe, onun ehliyetsizliğini yüzüne vurarak sokulmak istediği sahadan kendisini kovmuşlardır. Bu iktisatçılara göre Devlet jandarmalık, askerlik ve diplomatlık rolleri ile iktifa etmeli ve müstehliklerle müstahsilleri serbest bir rejimde kendi hallerine bırakmalıdır. Devletin şu veya bu şekilde kurulmuş olması bu iktisatçıları hemen hiç alâkadar etmiyordu. Fakat basiret böyle bir alâkasızlığı hoş görmezdi, çünkü Devletin münakaşasız kabul edilen rollarını ifa tarzı iktisadî hayat üzerinde iyi veya fena, büyük tesirleri bâdidir. Bugün, Devlet bünyesi meselelerine karşı istinkâf artık mümkün değildir. Devlet işi ele almıştır, iktisadî sevk etmek ve geçen asrın sehil serbestî rejiminden beklenen ekonomik ahenk yerine işlediği ve istediği bir ekonomi ahengi ikame etmek daiyesindedir. Mesele artık bunun iyi veya fena olmasında değildir, daha şimdiden geniş bir mikyasta Devlet müdahalesi bir vakiadır. Meselenin esasında aldıkları cephe ne olursa olsun ve ister liberal ister devletçi olsunlar vuku bulmuş veya bulmakta bulunan bu hadisenin neticelerini tebarüz ettirmek iktisatçılara düşen bir vazifedir. Devlet, izalesi mümkün olmıyan bir ekonomi faili olduğuna göre, iktisadî bakımdan ne gibi şartları haiz olmalıdır? Devletin kendine izafe ettiği fonksiyonlarla gülünç bir nisbet arzetmemesi için bunları da ortaya koymak iktisatçıya düşer. Dünya sevk edilen ekonomiye doğru yürümekte devam ettiği takdirde Devletin evvelâ kendini idare etmesini öğrenmesi gerektir.

* * *

Bir teşebbüs şekilleri etüdü tabiatile kapitalist rejimin ne halde bulunduğu noktasına dayanır. Kazanç arzusu ile mütehallik hususî teşebbüs XIX uncu asır bidayetindenberi faaliyete rehber

olmuştur. Bunda çok muvaffak göstermiştir; iktisadî hayata fevkalâde bir hız ve beşerî sâye o zamana kadar meçhul bulunan bir randıman kudreti bahşetmiştir. Uzvî ve gayri uzvî madde ilimlerinin başdöndürücü inkişafının yardımına mazhar olan hususî teşebbüs ilim terakkiyatının mümkün kıldığı inkıtasız teknik terakkiler silsilesinden istifade etmesini, bilmiş hattâ bu terakkiyatın meydana gelmesine sebep olmuştur.

Huusî teşebbüs şimdi inhitat halinde midir ? Marksizm çoktanberi kapitalizmin ölümünü bildiriyor. Fakat bu husus umumî harpten evvel, sosyalistler arasında bile pek az samimî mümini bulunan bir mezhep kanaati idi. Ordodoks marksizmle reformist sosyalizm arasındaki münazaalar ve bu sonuncunun ileri hamleleri henüz hatırlardadır. Kapitalizm muarızlarının nezdinde bile parlak ve şerefli bir mevki (parlak bir itibar) muhafaza ediyordu. Dünyanın içinde bocaladığı hercümerç bu itibarı şiddetle sarstı; insanlar artık kendilerini zenginleştirmeyen bu rejime iltifat göstermiyorlar. Yeni, henüz gayri muayyen ve hudutları mütehavvil formüller insanları şimdi cezbediyor; en büyük memleketlerden çoğu içtimaî tecrübeler lâboratuvarlarına döndü. Fakat bu lâboratuvarlardaki mesai ekseriya hiç te metodik değildir.

Mesele iyice mülâhaza olunur ve daimî arzîden ayırt edilirse kapitalizmin yakın sukutunu söylemenin hakikata pek tevafuk etmediği görülür. Kapitalizm tahavvülden (istihaleden) hâli kalmamıştır; XIX uncu asır imtidadınca değişmiştir; halâ gözümüzün önünde değişmektedir; şekil değiştirmek te yaşamayı uzatmak (berhayat kalmak) demektir. Büyük teşebbüsün meydana çıkması, serbestî mezhebini tesis eden ekonomistlerin tanıdıkları kapitalizmden başka bir kapitalizm vücade getirmiştir. Anlaşmaların (Kartel ve Tröst) genişlemesi, meslekî teşkilâtın tekrar canlanması gözümüzün önünde yeni bir kapitalizm doğuruyor. Bu yeni kapitalizm, mevcut kuvvetlerin, piyasaların vüs'atının ve istihsal vasıtaları kudretinin - rekabetin eski usullerinin artık bu zamanki müessiriyetlerini haiz olmamaları dolaşısıyla - zarurî kıldığı iradî bir koordinasyon devrinin ihtiyaçlarına uygundur. Elverişli uzviyetlerle temsil edilen millî cemaat bu koordinasyon (ahenkli telif) işinde kendisine aidiyeti mü-

nakaşa olunamıyacak bir rol oynamaktadır.

Yeni şekle kapitalizm, hız verme kudretini cemiyetin hizmetine tahsis etmekte devam edecektir. Fakat bu, ancak ekonomik sahada kapitalizmin yaşaması için zarurî esaslı şartlar temin edildiği takdirde kabildir. Bu şartlar : fiyat mekanizmasına makul derecede (kıvraklık) seyyaliyet temini, akıt mefhumunun tecdit ve ihyası ve beynelmilel iktisadî teşriki mesaiye avdettir. Bu şartların tahakkukunun, hiç olmazsa medenî cemaati teşkil eden memleketlerin bir kısmında, kabil olmadığı katiyen varit değildir. Bu şartların söylediğimiz tarzda tahakkuku mümkün olmazsa uzun bir kargaşalık, hattâ belki de bir inhitat devresi mevzuubahs olacaktır. Cihan yahut cihanın bir kısmı yeni ekonomik organizasyon şekilleri taharrisine tevessül edecektir. Tabiidir ki bu hususta tereddüt ve yordamlamadan başka, bilinmiyen sahada yapılan her araştırmada olduğu gibi inkisâr ve muvaffakiyetsizlikler de başa gelecektir. Bu hal tahaddüs ettiği takdirde kapitalist rejime bağlı kalmış memleketlerle tecrübe ettikleri rejimlerden henüz az veya çok uzak bulunan memleketler arasında bir nevi rekabet teessüs edecektir. Kat'î olarak bilinen bir şey varsa o da içtimaî hâdiseler meslekî müşahitlerinin, hayat hareketlerini takip edebilmek için, her zamandan ziyade dikkatli ve zihinlerini çalâk bulundurmak zaruretinde olduklarıdır.

Henri TRUCHY

Enstitü Azasından

Paris Hukuk Fakültesinde Profesör

Çeviren :

Doçent Dr. R-Ş. SUVLA